

30.

Отговорният и солидарен туризъм – път към Човека и съприкосновението с него

ДЕСИСЛАВА АЛЕКСОВА

Нов български университет

Туризмът е сред най-бързо развиващите се отрасли на икономиката, както в световен, така и в национален мащаб. Приоритетната му роля в социално-икономическия живот на страната ни в условията на световна икономическа криза изисква гъвкава туристическа политика и адаптиране към променящата се във времето среда. В резултат на презастрояването и пренасищането на пазара се наблюдава известен спад на цените, което налага на България образа на евтина туристическа дестинация. Възниква необходимостта да се наблегне не само на продуктите „море“ и „ски“, а също така на специализирани видове туризъм, които да допринесат за оползотворяване на националните природни и културно-исторически богатства, привличане на по-платежоспособни туристи и развитие на **целогодишен туризъм, включително и във вътрешността на страната**. Това може да бъде постигнато чрез възприемане на нова философия, свързана с етиката в туризма, грижата за околната среда и благополучието на местните общности. Трябва да се потърси алтернатива на традиционните туристически продукти, съобразно новите потребителски нужди и въвеждане на добри европейски практики.

В световен мащаб туризмът се превърна в първа световна индустрия и продължава да бъде в процес на подем и развитие. Въпреки това, приносът за икономиките на посетените страни е недостатъчен и рядко изгоден за местните общности в следствие на неравни търговски сделки. Етиката и отговорността, както към хората, така и към околната среда, са често пренебрегнати за сметка на икономически интереси на международни корпорации.

Според Програмата за околната среда на ООН, 80% от приходите от типичната all inclusive почивка се разпределят между авиокомпаниите, хотелски вериги и други международни компании. Много често големите хотелски комплекси в страни от третия свят са собственост на западни компании, което почти винаги е гаранция, че разходите на туристите в съответната страна не служат за подпомагането ѝ, а изтичат оттам. В следствие на този процес туристическото развитие допринася за обогатяването на чуждестранните инвеститори за сметка на местното население, което претърпява частичен културен срив, социални проблеми и консуматорски конфликти.

С цел да се намалят тези проблеми, още в края на 70-те и началото на 80-те години възниква понятието алтернативен туризъм, което означава „друг“ и обединява т. нар. „меки“, „зелени“, „благоразумни“ форми на туризъм. През последните две десетилетия алтернативният туризъм се превръща в самостоятелен сегмент на международния туристически пазар – в алтернатива на масовия туризъм като начин на протичане и философия. Основен акцент в тези пътувания е досега със съхранената природна среда, автентичната атмосфера и кухня, запазените традиции, пейзажа и липсата на загрозяващите белези на урбанизма. Неговите перспективи са свързани преди всичко с глобализацията, стремителното и мащабно разрастване на индустриализма и урбанизма. Промяната на жизнената среда поражда стремеж към духовното и автентичното, пряк досег с природата, желание за пътуване навътре в нас и назад към миналото. Алтернативните форми на туризъм обединяват туристически пакети или отделни туристически услуги, които се определят като алтернатива на масовия туристически продукт по начин на предлагане, протичане и ангажирания човешкия ресурс. Такива са: селски, екологичен, планински, приключенски (преходи с велосипед, на кон, със ски и снегоходки, спускане с лодки, гмуркане, проникване в неосветени пещери, преминаване на планински маршрути с водач), тематичен – свързан с културно-историческото наследство, туризъм, свързан с езотеричното, религията, виното, традиционната кухня, етнографията и традиционната музика и занаяти¹.

В началото на 90-те години, в следствие на консуматорското поведение и новите потребности от алтернатива на традиционното туристическо предлагане, навлизат понятията „отговорен“, „етичен“ и „солидарен“ туризъм, т.е. туризъм, който щади околната среда и подкрепя местната икономика. Солидарният туризъм е създаден с цел да се избегне едно-

¹ чл. 31 от Устава на Българска асоциация за алтернативен туризъм (БААТ)

странното обогатяване и да се осъществи международен обмен, в който всяка страна да бъде действащо лице.

Отговорният и солидарен туризъм е алтернатива на социалния и икономическия упадък и издига в приоритет отношението към природата, традициите и интересите на местните общности. Той е носител на нови послания и надежди в общественото пространство, а също така и на нови идеи за утвърждаване на устойчиви модели за местно и регионално развитие. Отговорното пътуване поставя в центъра на пътешествието човека и съприкосновението с него. Участието на местното население в различните фази на даден туристически продукт, уважението към човешката личност, културата и природата, както и по-равностойното разпределение на печалбите от туристическата дейност са основите на устойчивия солидарен туризъм. Той позволява до 95% от приходите да останат в местната икономика, като посредством популяризирането му в дадена дестинация се привличат туристи, които истински се интересуват от добруването на мястото, където прекарват своята ваканция. Всеки вид туризъм повече или по-малко въздейства върху околната среда, но солидарният туризъм се стреми да предотврати или поне да намали отрицателното въздействие.

При развитието на солидарен туризъм трябва да се спазват *следните принципи*:

– **Хармония с местната култура:** архитектурата на туристическите обекти (хотели, ресторанти, заведения за развлечение и др.) трябва да бъде съгласувана с местния стил и традиции и видът им да не нарушава естетиката на мястото с неуместна ексцентричност. В България вече има добри практики за семейни хотели и къщи за гости, където собствениците пресъздават автентична атмосфера и уют, чрез съхраняване на архитектурата и интериора на обектите, предоставяне на информация за местната култура, обучения в занаяти, приготвяне на местни гозби и др. Имиджът на обекта задължително трябва да бъде съобразен с разбиранията на местното население, а туристическите атракции и развлечения да не обиждат и да не нарушават ценностите на хората. Така например, собственичката на хотел „Тома“ в Сливен е разказала историята на всяка стая от къщата, построена в средата на XIX в., а на православни празници поставя на леглата на гостите си разказ за светеца, легенда или традиционни практики на празника. И обратното: нарушаване хармонията с местната култура е построяването на голямо модерно казино, което може да създаде работни места, но хората в околността да не харесват влиянието му върху местната младеж, шума и поведението на посетителите.

– **Влияние върху местното население:** обектът трябва да осигурява работни места, справедливо заплащане и безопасни условия на труд за местните хора. Солидарният туризъм поощрява използването на местни стоки и услуги и по този начин допринася за местното икономическо развитие, предоставя нови възможности за обогатяване на престоя и мотивира ангажимента на общността в туристическия процес. Има обаче хотели и други туристически обекти злоупотребяват с високата безработица в района и не се стараят да осигурят достойни условия на работа на своите служители.

– **Влияние върху околната среда:** преработване на отпадъците от туристическата индустрия, разделно събиране и компостиране; икономия на енергия и вода, използване на алтернативни енергийни източници (най-често слънчеви батерии); естествено наторяване, отглеждане на местни сортове, предлагане на храни с продукти местно производство; сътрудничество с екологични организации, дирекции на национални и природни паркове и др.

Не навсякъде има условия за рециклиране на отпадъци, но всеки туристически обект може да отдели специално внимание доколко посетителите замърсяват околността и да популяризира отговорно поведение сред природата. Все по-често в туристическите обекти се препоръчва да не се експлоатират ценни ресурси чрез излишно осветление, всекидневно пране на кърпи и спално бельо и др. Добра практика е подпомагане на местните жители в с. Бръшлян от парковата администрация на територията на природен парк „Странджа“. Селото наброява 60 жители, 40 от които участват в посрещането на туристи и предлагат 65 легла за гости. С подкрепата на дирекцията на парка е изградена добра инфраструктура – канализация, малки музейни сбирки, пикници. Отчетени са около 4500 еднодневни организирани посещения, 2000 неорганизирани и средно 700 реализирани нощувки годишно².

– **Опазване на биоразнообразието:** предоставяне на достатъчно информация в туристическия обект относно природата, разнообразието от видове и защитените територии. Във всеки туристически обект може да бъде обособен информационен кът, където посетителите да се запознаят със защитените територии в околността, редки и застрашени растителни и животински видове, препоръки за екологосъобразно и отговорно поведение към природата. Персоналът в етичен туристически обект трябва да

² По данни на Асоциация на парковете в България и дирекцията на Природен парк „Странджа“

може да отговори кои видове са характерни и кои са защитени в техния район. Често обаче се наблюдава не само липса на подобна информация, но се предлагат местни застрашени видове като сувенири, деликатеси и билки. Много растителни и животински видове, включително в България, които са защитени от закона, продължават да се използват за отвари и като украса върху чинии и над камини.

– **Алтернативен транспорт:** предоставяне на възможност да се стигне до обекта по природосъобразен начин от възможно най-далечната точка. Понякога полетът или пътуването с кола са неизбежни, но туристическият обект може да използва всяка възможност за алтернативно придвижване и по този начин да помогне значително за опазването на природата: велосипеди под наем, добре маркирани горски пътеки и местни гидове и др. България има традиции в пешеходния туризъм, добре поддържани и интересни планински маршрути. Редица неправителствени организации, дирекции на природни и национални паркове участват в разработване, маркиране и поддръжка на екотуристически, образователни, тематични и специализирани маршрути, включително за хора в неравностойно положение. Такива са маршрутите за пешеходен туризъм и велокрос в ПП „Русенски Лом“; детски и дендрологически опознавателен маршрут в ПП „Златни пясъци“; „Пътека на здравето“ за незрящи и „Образователна екопътека“ в ПП „Сините камъни“; алеи за хора с увреждания, дендрологични и торфени алеи в ПП „Витоша“ и др.

Туроператорите, предлагащи солидарни пътешествия, на свой ред следва да изпълняват конкретни ангажименти към ресурса, чрез който се реализира туристическият продукт. Съществуват международно приети критерии, установени от практиката и свързани с различни аспекти от работата на туроператорите, които включват ангажименти към клиентите, персонала, търговските партньори и местни доставчици на стоки и услуги, спрямо посещаваните места и опазването на застрашени райони.

Ангажиментите спрямо клиентите са насочени към предлагане на тематични пътувания, с цел опознаване и оценяване на местната природа и култура; издаване на специфичен по дизайн и материали каталог за своите продукти; обявяване на принципите на етика на пътуването на първата страница на каталога с разяснения за мисията и философията на фирмата; снабдяване на клиентите преди началото на пътуването с досие с подробна информация за посещавания район и правилата за поведение (социална обстановка, околна среда, обичаи и нрави); раздаване на клиентите преди заминаването на кодекс и етична харта, които обединяват

съвети и препоръки за поведението по време на пътуването; осигуряване на точна информация в описанието на маршрута; насърчаване на клиентите да правят дарения за проекти по консервация и местно развитие.

Ангажиментите на ниво фирма и спрямо персонала се превръщат в практика посредством изготвяне стратегия на фирмата с екологосъобразно и социалносъобразно управление – рециклиране на брошури, условия на труд, обучение, заплати. Извършването на одит на фирмата трябва да бъде от външни експерти, които да оценят прилагането на стратегията и да я актуализират, както и да се анализират постиженията, изминатия път и разликата между първоначалните цели и постигнатите резултати. Прилагането на принципите на солидарния и етичен туризъм може да стане посредством организиране на вътрешнофирмени курсове за обучение на персонала и улесняване на достъпа на служителите до съществуващите програми и курсове за обучение. Условията на работа на персонала могат да бъдат подобрени чрез изработване на харта на фирмата, която определя работното време, равнището на заплатите, материалните придобивки, дяловите участия, участие в разпределянето на печалбата, предоставяне на служителите възможност да предават своите познания на местните партньори. Добра практика е присединяването към международни сдружения или вериги (например TIES³, Forum Anders Reisen, ECEAT⁴) и участие в процес на сертифициране (например инициативата на UNEP⁵ за туроператорите), подписване на харта за устойчив туризъм (например Europark).

Ангажиментите спрямо търговските партньори и местни доставчици обхващат: даване на приоритет на услуги, организирани и управлявани от местни хора (транспорт, придружаване, настаняване); полагане на усилия в рамките на възможното за закупуване на продукти на място и подпомагане на местната икономика; разпространение на хартата и кодексите за поведение сред местните партньори и практическа помощ за тях; участие в обучението на доставчиците, включително покана за стаж в туроператорска фирма от изпращаща страна; техническа помощ за местните доставчици – отделяне на време и консултиране на терен с цел подпомагане появата на нови продукти и нови дестинации; окуражаване на местните доставчици за постигане на финансова независимост до създаване на собствено предприятие и ограничаване на практиката на

³ Международна екотуристическа общност

⁴ Европейски център за екологичен и аграрен туризъм

⁵ Програма за околната среда на ООН

наемането им като служители; предпочитане към местни партньори, които споделят същите ценности и подпомагане на формирането на подобни партньори; провеждане на партньорски дейности тип „джойнт венчър“ с местни оператори, чрез участие в създаването на микро предприятия (например екохотели) под формата на дялово участие, акционерно участие, съфинансиране, лични инвестиции; насърчаване на екологосъобразно и социалносъобразно управление на приемащите структури, като се предпочитат места за настаняване, спазващи критериите за екохотели – използване на възобновяеми енергийни източници, рециклиране, обработка на отпадъците, съобразяване на архитектурата с пейзажа, наемане на местен персонал, закупуване на местни продукти; участие или организиране на набиране на средства за поддръжка на проекти за развитие и подобряване на положението на местното население.

Ангажиментите спрямо посещаваните места и опазването на застрашени райони са насочени към създаване на политика на минимално въздействие чрез спазване на местните правила (туристически и природозащитни режими на защитените територии, кодекс на посещение в селата и т. н.) и запознаване на клиентите с тези правила; предпочитане на използването на немоторизиран и незамърсяващ транспорт винаги, когато е възможно; осигуряване на специализирани и компетентни водачи с добри познания за природата, биоразнообразието, посещаваната страна и район, социалните и политическите им характеристики, за да се улесни опознаването и оценяването на природните и културни обекти; гаранции, че размерът на групите и поведението на посетителите позволяват наблюдение на животните без да ги обезпокояват; организиране на инициативи с широко участие (екодоброволци, пътувания за научни изследвания, проекти за реставрация и рекултивация, контрол и мониторинг и т.н.); официално договаряне за ангажиментите с ръководствата на защитените територии, местните общности и обединенията на доставчиците от дадена дестинация; участие в набирането на средства, патронаж, пряко финансиране или насърчаване на дарения от клиенти за подпомагане на дейности по консервация и опазване на природата; бойкот на определени дестинации, придобили медийна популярност, но които не отговарят на етичните критерии, що се отнася до поемните способности и участието на местното население в екотуризма; присъединяване към национални природозащитни организации, активно членство в местни природозащитни НПО в посещаваните страни.

В България тези ангажименти все още са по-скоро препоръчителни и не се изпълняват всеобхватно от специализираните туроператори, предлагащи алтернативни форми на туризъм.

В международен аспект лидер в предлагането на отговорни и солидарни пътувания е Франция. През 1993 г. група французи, работещи в областта на алтернативния туризъм, след среща с населението на Мароканския Атлас, учредяват асоциацията Vision du Monde. Основната цел е реализиране на туристически проекти в контекста на устойчивото развитие и съобразно изискванията за отговорен и солидарен туризъм. Той не е самоцел за асоциацията, а инструмент за устойчиво развитие на регионите и средство за финансиране на проекти за развитие в посетените страни. Съветът на директорите на Vision du Monde е осъзнал необходимостта от създаване на Комисия по развитието, която работи в тясно сътрудничество с местните партньори и осъществява мониторинг и оценка на дейностите по проектите в различните дестинации.

Проектите за развитие на Vision du Monde изцяло покриват критериите за устойчиво развитие съобразно нуждите на местното население. Те се реализират посредством два финансови инструмента: чрез бюджет за развитие и чрез подкрепа за местното развитие. Задължително преди одобрението и реализацията на всеки проект, Комисията по развитието следи стриктно дали са покрити 13 елиминиращи критерия, в това число: проектът да е предложен и изпълнен от местна асоциация или местен комитет; местното население да е в центъра на проекта и неговата реализация; проектът да покрива изисквания за трайност във времето и в социокултурния аспект. Финансирането се извършва с 3% от цената на пътешествието, които постъпват в бюджета за развитие. Създаден е също така бюджет за микрокредити, насочен към лицата, които нямат достъп до класическите системи за финансиране поради невъзможност да осигурят банкови гаранции. Целта на микрокредитите е подобряване на социалното положение на бедните семейства чрез финансиране обучението на децата, медицински нужди, водоснабдяване, санитарни нужди, електроснабдяване и др. Сроковете, честотата и сумите по изплащане на заемите са уговорени с благодетелстваното лице, а лихвите върху заемите са 0%.

Като добри практики можем да посочим някои от реализираните проекти за развитие на Vision du Monde в Мароко и Мавритания:

Мароко: *Проект за напоителни системи:* за периода 1997-2000 г. два кладенеца за земеделско напояване са реализирани чрез сондажи и инсталиране на помпи в Ait Ayoub; *Проект за екипиране на зала по ин-*

форматика в училището на Tabant и провеждане на двуседмичен курс за учителите, лицата с административни длъжности и за членовете на местната асоциация по развитие на долината Vouguemez; курсове по пчеларство с теми: пчелните болести и отглеждането на пчели-царици, патология и интоксикация на пчелите, инсталиране и отглеждане на кошери.

Селищата Thilla и Amder, Мавритания: инсталация на помпи, екипирани със слънчеви батерии за извличане на вода от кладенци; курс по градинарство и селско стопанство; обновяване и разширяване на диспансера M'Botto; екипиране на културния център Thilla; закупуване на чинове и училищни помагала за училището в Amder.

В процес на реализация е *Проект за прокарване на чиста вода и канализиране на отпадъчните води в селцето Tha Pene, Лаос.* Селцето приютява стотина семейства, които черпят вода за битови и хранителни нужди от водопада Kuang Si. През последните няколко години над 200 туристи идват да се къпят под водопада, което води до замърсяване на водата. Целта на проекта е да се построят канали, свързани с реката преди водопада и стигащи до селцето, където ще бъдат инсталирани две корита и девет чешми за снабдяване с чиста вода. Всяко семейство, което има финансовата възможност, ще може да прокара вода в къщата си.

Етиката на Vision du Monde поставя на преден план развитието на равностоен туризъм с населението на най-бедните области. Домакините са заплатени по двустранни договори, изгодни за двете страни в началото на всеки туристически сезон. Използват се местни водачи, продукти, транспорт и ношувки при местни собственици, с цел инвестиране на приходите в местната икономика. Ролята на посредниците е сведена до минимум, а туристическите групи са малки, с цел да се ограничи вредата върху околната среда и местните ресурси.

От първостепенно значение при пътешествията на Vision du Monde е грижата за околната среда, стремежът за минимизиране на посетителското въздействие и прекомерната експлоатация на ресурсите. В това отношение асоциацията е поела ангажимент с подписването на споразумение с GeREs⁶ за компенсиране на емисиите на парникови газове в следствие на служебни пътувания, консумация на сурови материали, използване на офис консумативи, енергийно потребление на сградите и т.н. Асоциацията позволява на своите клиенти да компенсират преки емисии на въглероден диоксид с приемането на доброволно обезщетение за пътуване. Размерът на даренията е изчислен за всяко пътуване и осигурява данъчно облекчение

⁶ Група за възобновяеми енергийни източници, околна среда и солидарност

до 66% от дарението или до 20% от нетния облагаем доход на домакинството. Събраните средства се инвестират изцяло в проекти за устойчиво развитие, изпълнявани в партньорство с местните действащи лица: борбата с опустиняването в Мароко, устойчивото управление на биомаса в Камбоджа, развитие на пасивна слънчева архитектура в Афганистан и Индийските Хималаи. Прилагането им може да подпомогне хората, които са първите жертви на климатичните промени.

Не трябва да се подценява също така приноса на Vision du Monde относно приемането и утвърждаването на понятията „етичен“, „отговорен“ и „солидарен“ туризъм. След проведена дискусия относно алтернативните форми на туризъм⁷, поради съществуването на множество определения на различни организации, е осъзната необходимостта от уеднаквяване на най-използваните понятия в туризма.

Понятията **устойчив туризъм и устойчиво развитие на туризма** са свързани с концепцията за устойчиво развитие, определена в Рио де Жанейро през 1992 г. по време на Световната конференция по управление на околната среда. Принципите на устойчив туризъм са дефинирани през 1997 г. и актуализирани през 2004 г. от Комитета за устойчиво развитие на туризма към Световната организация по туризъм. Vision du Monde на свой ред ги обобщава по следния начин:

„Ръководните принципи за устойчиво развитие и практики за устойчиво управление на туризма са приложими към всички форми на туризъм във всички видове дестинации, включително и масовия туризъм и туристическите ниши. Принципите за устойчивост се отнасят до околната среда, икономическото и социокултурно развитие на туризма. Постигането на устойчивост в дългосрочен план изисква подходящ баланс между тези три аспекта. Устойчивият туризъм трябва да използва оптимално ресурсите на околната среда, да зачита социокултурната автентичност на приемащите общности, да осигурява надеждна икономическа дейност в дългосрочен план с всички заинтересовани страни и да разпределя равномерно социално-икономическите ползи.“

На преден план изпъква и определението за **етичен „справедлив“ туризъм**. Въз основа на Хартата на справедлив туризъм, разработена в рамките на работна група „Туризъм“ на платформата за справедлива търговия, асоциацията определя етичния туризъм като пакет от услуги, предлагани от туроператорите за мениджъри и пътешественици. Услугите

⁷ Инициатор на дискусията е Union Nationale des Associations de Tourisme et de Plein Air (UNAT)

са предоставени почти изцяло от местното население, което е ангажирано предимно в развитието и определянето на тези дейности – способността да ги променя, пренасочва и спира. Местните общности участват значително в тяхното бъдещо управление, спазвайки принципите на справедливия туризъм. Социалните, културните и финансови аспекти на тези дейности трябва да се разглеждат предимно на местно ниво и да бъдат справедливо споделени сред членовете на коренното население.

За първи път на международно ниво, въз основа на опита на Vision du Monde, са утвърдени понятията **солидарен туризъм и солидарни пътешествия**. Солидарният туризъм включва форми на туризъм, при които в центъра на пътуването е контакта с хората, а също така и участието на местното население в различните фази на туристически проекти, по отношение на хора, култури и природа и по-справедливо разпределение на ресурсите, получени на базата на тези видове туризъм. Солидарното пътешествие е преди всичко огромна възможност за разходка из дадена страна, опознаване на нейната култура и нейните хора, а също така избор на „различна ваканция“ в духа на случайностите и откритията. То се характеризира със следните компоненти: независимост и активно участие на местното население в туристическата програма; възможност за среща и обмен с местните жители; равностойното им възнаграждение; подготовка и информиране на туристите за културата и традициите на местното население; уважение към околната среда и предотвратяване на евентуалните щети, нанесени от туристическите дейности. Групите трябва да бъдат съставени от малък брой туристи с цел да се предотврати масовия туризъм. Част от финансовите печалби на организатора на пътешествието трябва да се инвестират в реализирането на местен проект, избран в съответствие с най-належащите нужди на населението. Реализацията му трябва да бъде поверена на местното население, което ще допринесе за създаването на нови работни места. Проектът трябва да бъде устойчив във времето и затова неговата функционалност и дейности трябва да бъдат следени от организатора на пътешествията посредством контролни посещения и редовни доклади, изпратени от местното отговорно лице.

Посочените определения не са статични, а постоянно се променят във времето и обогатяват с опита. Когато говорим за устойчив солидарен туризъм, трябва да посочим неговите основни характеристики. Най-общо той се явява алтернатива като потребителски кръг, география и райони, в които се практикува и по отношение на доставчиците на услуги. Соли-

дарните пътувания представляват алтернатива на пасивния консуматорски пакет от услуги, както и на социалния и икономическия упадък.

Туристите, предприемащи солидарно пътешествие, пътуват индивидуално или са организирани в малки и средно големи групи (8-12 души). Характерно за тях е, че са любознателни, значително платежоспособни, с по-голяма обща култура и очакват да научат повече за посещаваната страна и нейните жители по време на своята ваканция. Те предпочитат да посетят и опознаят основно планински и селски райони, по-малко познати и некомерсиални дестинации, характеризиращи се със собствен облик, автентична култура и съхранена природа. Туристическите програми включват разнообразни дейности и са насочени към изграждане, обучение и усъвършенстване на участниците, по начин, който не уврежда околната среда и не накърнява морала на местните жители. Основни доставчици на услуги са собственици на семейни хотели, къщи и стаи за гости, хижи, манастири, планински водачи, производители на оригинални занаятчийски продукти и др.

Тези особености определят отговорния и солидарен туризъм като носител на нови послания и надежди в общественото пространство и на нови идеи за утвърждаване на устойчиви модели за местно и регионално развитие. Негови приоритети са отношението към природата, традициите и интересите на местните общности.

Въпреки разрастването на редица туристически селища и курортни комплекси през последните няколко години, в България все още могат да се посетят места, в които турист не е стъпвал. Има села, в които животът продължава с ритъма отпреди няколко столетия и в които пътуването е носител на истинско познание за Европа такава, каквато никога вече няма да бъде. Именно в тази насока трябва да се насочи развитието на туризма – солидарни пътешествия назад във времето, насочени към съприкосновението с човека, които ще генерират приходи в посетените места. Примерът на *Vision du Monde* показва, че солидарният туризъм не е утопия, а пътят, който трябва да извървим, за да развием отговорен и устойчив във времето туризъм.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Плющева, Анна. Отговорно пътуване. Available from: <http://first.gorichka.bg>
2. Попйорданов, Любомир. Туризмът в българските села и Европейския съюз // Workshop 3: Rural tourism; Bulgaria Dream Area, 10-11.01.2007. София, 2007.

3. Попйорданов, Любомир. Зелен бизнес и екотуризъм – защита на пейзажа като основен ресурс // Доклад. Зелен панаир, София, НДК зала 8, 10 ноември 2007.
4. Попйорданов, Любомир. Екотуризмът – ефективен инструмент за съхранение на околната среда и устойчиво развитие // II Международен туристически форум Bulgaria Dream Area, София, 10 януари 2003.
5. Янкова, Лилия. Солидарните пътешествия // Статия за пътешествията на *Vision du Monde* Available from: <http://www.baatbg.org/welcome.php?subPage=13>
6. Официален уеб сайт на Българска асоциация за алтернативен туризъм // Available from: <http://www.baatbg.org>
7. Официален уеб сайт на асоциация *Vision du Monde* // Available from: <http://www.visiondumonde.org>
8. Официален уеб сайт на Световната туристическа организация // Available from: <http://www.wto.org>
9. Официален уеб сайт на Международната екотуристическа общност (TIES) // Available from: <http://www.ecotourism.org>
10. Официален уеб сайт на Европейски център за екологичен и аграрен туризъм (ECEAT) // Available from: <http://www.eceat.org>
11. Официален уеб сайт на Програмата за околната среда на ООН // Available from: <http://www.unep.org>